

3. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача. Закон України від 12 березня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text>

4. Case of the Sunday Times v. the United Kingdom (26 April 1979). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]})

УЗУФРУКТ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Зеліско А. В.

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри цивільного права

Навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

В епоху чергової активізації євроінтеграційних процесів в Україні проходять стрімкі законодавчі трансформації, зумовлені потребою нагального приведення нормативних підходів до регулювання суспільних відносин відповідно до вимог європейських стандартів. Поміж таких змін є ті, які спрямовані на заміну застарілих та незрозумілих європейській спільноті конструкцій, на кшталт господарського відання та оперативного управління. Актуальність піднятої проблематики також визначається не лише суттєвим рівнем глобалізації, але й нагальною потребою реагування на існування загроз суспільному благополуччю в силу повномасштабного воєнного вторгнення. В умовах таких ризиків виникає очевидна необхідність ґрунтовного перегляду механізмів управління державним майном для активації залучення інвестиційних ресурсів, для підвищення рівня ефективності менеджменту щодо державного майна. Вказані аспекти знаходяться в площині публічних інтересів держави та є максимально визначальними для подальшого існування та розвитку держави.

Результатом напрацювань науковців та законодавців став у кінцевому підсумку Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [1]. Означеним нормативним актом встановлено цілий ряд новітніх змін, поміж них запровадження конструкції узufрукту на заміну застарілим

господарському віданню та оперативному управлінню. Як зазначають Р.А. Майданик, Н.І. Майданик, Н.Р. Попова, узуфрукт є гнучким і загально визнаним у праві країн Західної Європи правовим інструментом, покликаним забезпечити за допомогою обмеженого речового права тривалого користування чужою нерухомістю, відсутність якого в національному праві стримує усталений розвиток ринку нерухомості, не виправдано обмежує перелік адекватних заміни права господарського відання та права оперативного управління в умовах рекодифікації цивільного законодавства [2, с. 41]. Варто підтримати означену тезу, враховуючи те, що саме пластичність цієї конструкції є ефективною основою для трансформації її в силу потреби врахування специфіки управління державним майном, пов'язаної із публічно-правовим інтересом в основі.

Зокрема, вказаним нормативним актом було запропоновано зміни до Закону України «Про управління об'єктами державної власності», у ст. 9-1 якого визначено поняття права особистого безоплатного володіння і користування державним майном (узуфрукт державного майна). Сама легальна дефініція вказує на те, що узуфрукт є речовим правом на державне майно, відтак визначає потребу окреслення місця його в системі речових прав на чуже майно, визначених нормативно. Безумовно, що відповідними тут є норми ЦК України, які не містять безпосередньо поняття узуфрукта. Визначення ж узуфрукта державного майна містить пряму вказівку про те, що воно є особистим правом. Відповідно до догм римського приватного права узуфрукти сформувалися і розглядалися як вид особистих сервітутів. За узуфруктом вигодонабувачеві (узуфруктарію) надавалося право безоплатно і, в більшості випадків довічно користуватися чужою річчю та її плодами [3, с. 109].

Стосовно узуфрукту державного майна установлюється спеціальне правове регулювання шляхом внесення відповідних норм у Закон України «Про управління об'єктами державної власності». Таким чином, виникає потреба верифікації спеціальних норм щодо загальних характеристик особистих сервітутів загалом та видових характеристик узуфрукта державного майна. Проекція спеціальних характеристик узуфрукту державного майна на загальну канву правових характеристик особистих сервітутів дозволить з'ясувати особливості такого узуфрукту і чи можливим є вести мову про те, що виник спеціальний вид речових прав на чуже майно.

Узуфрукт державного майна встановлюється згідно з ч. 2 ст. 9-1 Закону «Про управління об'єктами державної власності» рішенням уповноваженого органу управління, а відтак альтернативних підстав його виникнення нормативно не передбачено. Очевидним є зазначити,

що рішення таке приймається в силу владних повноважень уповноваженого органу управління та є за своєю природою адміністративним актом. *Зазначена специфічна ознака узufрукту державного майна детермінована особливостями публічно-правових механізмів управління державним майном, в основі яких заходиться задіяний публічний інтерес.* Особисті ж сервітуту згідно із загальними нормами цивільного законодавства можуть виникати на підставі договору, закону, рішення суду та заповіту. Правовою конструкцією узufрукта державного майна згідно з тією ж статтею Закону охоплюються будь-які види рухомого або нерухомого майна, *окрім крім земельних ділянок*, яке перебуває у власності держави. Вказана ознака знаходиться у площині традиційних характеристик узufруктів, які ще в римському приватному праві устанавлювалися щодо неспоживчих речей. З іншого боку, вона диференціює узufрукт державного майна від інших видів особистих сервітутів, установлених у спеціальних нормах чинного законодавства, як-от, так званих сервітутів на право проживання (ст. 405 ЦК України «Право членів сім'ї власника житла на користування цим житлом»). У сучасних дослідженнях молодих учених зазначається, що останні становлять окрему групу сервітутів щодо житла та іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом. В якості однієї із базових особливостей ученим наголошується, що правомірність встановлення таких сервітутів обумовлена неможливістю задоволення сервітуарієм своїх прав та інтересів іншим способом, не пов'язаним із використанням обслуговуючої речі [4, с. 5].

Чи наявна така ознака в узufруктах державного майна? Очевидно, що ні. Усі вони встановлюються в силу рішення уповноваженого органу і критерій неможливості задоволення суб'єктом своїх прав та інтересів іншим способом, не пов'язаним із використанням обслуговуючої речі не застосовується. Диференціюється також і зміст такого особистого сервітуту як узufрукт, адже до узufруктарія переходить уся правомочність користування державним майном, а не користування в певних межах.

Об'єктивним буде висновок, що, виходячи з цього, узufрукт державного майна дійсно виходить за межі існуючих нормативно конструкцій особистих сервітутів у тій іпостасі, у якій вони наявні у ЦК України. Така практика, до речі, характерна для європейської доктрини. У цьому плані варто згадати досвід врегулювання особистих сервітутів таких як узус чи узufрукт в законодавстві Франції, у нормах якого вони займають окреме місце і виведені за межі сервітутів [5, с. 92].

Проектуючи вказані підходи до конструкції узufрукта державного майна, вбачається за доцільне стверджувати про притаманність їй

специфічних ознак, які дійсно відмежовують її від інших видів особистих сервітутів. І специфіка, пов'язана із підставами встановлення та змістом узуфрукта державного майна не вичерпує усі особливості такої конструкції. Однак, зазначена вище специфічна ознака узуфрукту державного майна, що детермінована особливостями публічно-правових механізмів управління державним майном з публічним інтересом в основі впливає не лише на специфіку підстав виникнення та змісту узуфрукту державного майна. Вона проектується також і на специфіку суб'єктного складу узуфруктаріїв та підстави припинення узуфрукту. Згідно із положеннями ст. 9-1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» для узуфрукта державного майна є притаманним спеціальний суб'єктний склад узуфруктаріїв, якими можуть бути лише державні органи та державні юридичні особи.

Продовжуючи розкривати специфіку узуфрукту державного майна, проводимо далі проєкцію на нього загальних ознак речових прав на чуже майно. Однією із базових та традиційно окреслених у цивілістиці ознак останніх вказують забезпечення речовими правами на чуже майно можливості тривалої та незалежної від волі власника участі однієї особи у праві власності іншої особи [6, с. 483; 7, с. 480]. Доктрина цивільного права виходить із того, що одноособовим рішенням речове право на чуже майно власник, за загальним правилом, припинити не може. У законодавстві чітко окреслено можливі підстави припинення речових прав на чуже майно. Зокрема, ст. 406 ЦК України, зазначаючи загальні положення щодо підстав припинення сервітутів, не вказує можливості припинення його за рішенням власника. У той же час, звернення до спеціальних положень про узуфрукт державного майна дозволяє стверджувати про таку можливість саме у його випадку. Ч. 7 ст. 9-1 у зазначеній оновленій редакції Закону України поміж підстав припинення узуфрукту визначає прийняття уповноваженим органом управління рішення про припинення узуфрукта державного майна, встановленого безстроково. Таким чином, власник державного майна може прийняти рішення про припинення безстрокового узуфрукта, при чому, підстав для прийняття такого рішення законодавчо не визначено. Однозначно, що має місце спеціальна ознака узуфрукту саме державного майна, яка вирізняє його від загальних якостей особистих сервітутів.

Розкриті спеціальні правові характеристики узуфрукту державного майна диференціюють його як окремий спеціальний різновид особистих сервітутів за рахунок: специфіки підстав встановлення та припинення; змісту узуфрукту; суб'єктного складу можливих узуфруктаріїв. Водночас, вважаємо, що така специфіка детермінована особливими механізмами управління державною власністю, в основі яких знаходиться публічний інтерес. Саме вони і визначають розкриті

специфічні якості узурфрукту державного майна. З іншого боку, як видається, відсутні однозначні підстави для виключення даного різновиду речових прав на чуже майна з кола особистих сервітутів, позаяк для них зберігається особистий характер узурфрукту державного майна за рахунок встановлення його для конкретного суб'єкта та виключність здійснення користування державним майном для такого суб'єкта – узурфруктарія. За таких обставин, наявний рівень урегулювання особистих сервітутів у нормах ЦК України, вочевидь, потребує поглиблення.

Література:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України № 4196-IX від 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>

2. Майданик Р. А., Майданик Н. І., Попова Н. Р., Європеїзація та рекодифікація. Узурфрукт. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 4(119)/2021. С. 40-50.

3. Основи римського приватного права: Підручник./ В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової Л.М. Баранової. Х.: Право, 2008.224 с.

4. Цитульський В.І. Право користування чужим майном (сервітут): цивільно-правові аспекти: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права. / Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2023. 191 с.

5. Гейнц Р.М. Порівняльно-правова характеристика сервітутів за законодавством України та Франції. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць. Випуск 43. 2017. С. 85-98. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8299/1/1038-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2128-1-10-20191031.pdf>

6. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко.Т.1. Загальна частина. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 520 с.

7. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова,Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЧОВОГО ПРАВА В ХОДІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Калакура В. Я.

*завідувач кафедри міжнародного приватного права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Продовжує свою діяльність Робоча група з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. 28 січня 2021 року на першому засіданні Робочої групи у Верховній Раді була презентована Концепція оновлення Цивільного кодексу України, яка була підготовлена групою провідних фахівців у сфері цивільного права у відповідності до постанови Кабінету міністрів України № 605 від 17 липня 2019 року [1]. Концепція значною мірою ґрунтується на значних наукових дослідженнях проблем перспективного розвитку правового регулювання приватних відносин.

Готуючи Концепцію розробники виходили з того, що усі Книги чинного ЦК потребують системних змін і суттєвих структурних новацій. Що стосується структурної новації, то її пропонується проводити з урахуванням структури проектів ЦК 1996-2001 років, які включали книги «Сімейне право» та «Міжнародне приватне право». Отже, оновлення цивільного законодавства повинно відбуватися в системній єдності з удосконалення норм міжнародного приватного права (МППрП).

Концепція рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства виходить з ідеї Цивільного кодексу як кодексу приватного права, тобто оновлений Цивільний кодекс повинен містити окрему книгу «Міжнародне приватне право».

Зупинимося детальніше на колізійному регулюванні, зокрема речового права, та перспективах його удосконалення в процесі рекодифікації.

Протягом останніх двох десятиліть в різних європейських країнах мали місце значні зміни колізійного регулювання як на внутрішньо-національному рівні так і в рамках міжнародно-правового регулювання [2].

Це в першу чергу стосується колізійних принципів міжнародного приватного права, таких як принцип тісного зв'язку, принц автономії волі, принцип застосування найбільш сприятливого права для слабкішої сторони відносин.

За своєю юридичною природою принцип тісного зв'язку являє собою саму суть міжнародного приватного права, як частини приватного права,